

Sosyoloji

Cami Sosyolojisi ve Psikolojisi Üzerine Bir Deneme

Ali Murad
DARYAL

TAKDİM

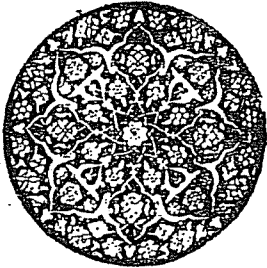
«Nasıl insanı anlamak için bütün uzuvlarının (organlarının) yapısını çalışış şeklini diğer uzuvlar arasındaki yerini ve onlarla münasebetlerini tesbit etmek ve yine bir köşkü bir sarayı anlayabilmek için onun her bir odasını salonunu ve bunların birbirleriyle münasebet ve bağlantı şekillerini ayrı ayrı incelemek gerekiyorsa aynı gerekçelerle İslâmiyeti de anlayabilmek için bütün müesseselerini ayrı ayrı tahlilini yapıp incelemek ve diğerleri ile olan münasebetlerini tesbit ederek belirtmek gerekmektedir. Bu yazı serisi bu gaye ile hazırlanmıştır.»

İslâmiyetin emirlerini

- 1 — Toplu olarak ifa edilmesi istenilenler,
- 2 — Teker teker ferûî olarak yapılması istenilenler,

olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Allah Taâla'nın her yerde hâzır nâzır ve yine kullarını her çeşit ve her tarzdaki ibadetlerinden müstağni ölçüğünü hatırlıyacak olursak bu toplu ibadetlerdeki toplanmalardan hasıl olacak faydaların ancak topluluk meydana getiren bizlere ait olacağı kaçınılmaz sonuç olarak kendiliğinden ortaya çıkar. Öyle ise yukarıda zikredilen ÖNKABÜL ve MANTIKİ ÇIKARIMLAR dan hareket ederek toplu olarak yerine getirilmesi istenilen bu ibadetlerden birisi olan NAMAZIN toplu olarak eda edildiği ve bir toplantı yeri durumu arzeden camilerin cemiyetimizdeki yeri ve görevlerini tesbit ederek belirtmeğe çalışalım.

B ilhassa bu gün dünyamızda cemiyetleri tehdit eden en büyük tehlike sınıflaşmalar ve bunun sonucu olarak bu sınıfların birbirleriyle sürüp giden mücadeleleridir. Bu sınıflaşmaların en tehlikelisi başka bir deyişle üzerinde en fazla durulması gerekeni iktisadî bakımdan olanıdır ki toplumda Zengin Fakir ve ağır sanayinin gelişmesi neticesi işveren işçi diye belirmektedir. Toplumda alt-sınıf teşkil edip nisbeten daha kalabalık olan bu fakir veya işçi lerin hem toplumda zenginler gibi alâka, itibar, hürmet görememelerinden hem de maddî bakımdan onlardan kendilerini çok aşağı görmelerinden, başka bir deyişle hem maddeten hem manen şairin dediği gibi ancak rüyada eşit olduklarını kabülle-

rinden değer eksikliği (kompleks) duygusuna düşmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bu hislerinde tedavi edilmeyerek önüne geçilmediği takdirde zamanla kuvvetleneceği aşikârdır. Bu değer duygusunda her bünyede başka türlü tezahür edip debresyon husule getirmek suretiyle suçların artmasına ve dolayısıyla cemiyetlerde huzursuzlukların doğmasına yol açacağı psikolojik bir gerçektir.

Bunun aksine zengin veya işverenler'inde toplumda farklı muamele görmelerinden ve daha fazla imkâna sahip olmalarından ötürü fakir veya işçi sınıfına üstten bakmak sureti ile yükseklik duygusuna kapılmaları kuvvetle ihtimal dahilindedir.

Hal böyleyken hiç bir maddî farkın veya üstünlüğün hiç birşey ifade etmeyip kat'î (mutlak) bir müsavat ve eşitliğin her yönü ile hüküm sürdüğü bu camilerde çeşitli toplum sınıflarına mensub fertlerin bu sonsuz eşitlik havası içinde günde beş defa bir araya geldikleri ve aralarında para, mevki, itibar, şöhrat yani dünyevî üstünlüklerini, şairin dediği gibi rüyada yani hayal aleminde değil hattâ ölmeden, daha dünyada hiç bir şey ifade etmeyerek, girmedikleri o toplum sınıflarına mensup fertler tarafından bizzat müşahede edilerek, yaşanır. Diğer taraftan, zengin ve işverenler inde bu sonsuz eşitlik havası içinde fakir veya işçiler le omuz omuza aynı haklara sahip olarak, ibadet etmeleri ve Allah Taâla'nın aralarında en çok kimi sevip kimden memnun olduğunu bilmemeleri o Büyük Yaratıcı karşısında mâlik oldukları dünyevî üstünlüklerinin, hiç bir mâna taşımayıp, hiç bir şey ifade etmediği düşüncesini uyandırır. Dolayısıyla, mağrur gönüllerine, tevazü çökerken, yukarıda zikredilen düşüncelerden ötürü fakir veya işçilerde gönüllerine dolan gururla düştükleri değer eksikliği duygusundan kurtularak şahsiyetlerini kazanıp, içlerinde insan olmanın lezzet ve sevincini duyacaklardır. Başka bir ifade ile, toplumda herkese düşman insanlardan kaçır, onlardan nefret eder durumuna düşmekten kurtulurlar.

Ve dolayısıyla cemiyetten kopmazlar. Netice olarak hiç bir fâninin karşısında kendilerini hor görmeyip, cemiyette başları dik olarak yaşarlar. Bu da toplumdaki katı sınıflaşmaların teessüsüne mani olur. Böylece bu sınıflar arasında birbirine doğru bir akış başlar. Bu da toplumdaki sivri uçların eriyerek, bu iki zıt-kutubu içine alan yeni sağlam bir toplum seviyesinin gerçekleşmesi demektir.

Toplumdaki çekışmelerin, huzursuzlukların, sebebi «manevî değer ölçüleri» nin ehemmiyetlerini kaybederek yerlerini «maddî değer ölçüleri» ne (para, kadın, içki, kumar.. v.s.) terk etmeleridir. Ve yine camî «Allah'a en yakın olanınız, kötülüklerden en fazla sakınanınız, fazilet, meziyet ve ahlâkça en üstün olanınız, başkalarına en büyüklerine, âmirlerine en fazla itaat edeninizdir.» ifadeleri ile, toplumun her çeşit sınıflarına ait, fertlerin muayyen, belirli, «manevî değer ölçüleri» etrafında toplanmalarını sağlar. Tabii aynı değer ölçüleri etrafında toplanan, onlara ulaşmayı kendilerine gaye (ideâl) edinen kim-

selerin, başka bir deyişle, ayrı ayrı hedefler yerine tek bir hedefe yönelen kimselerin her geçen gün zamanla doğru orantılı olarak birbirine daha yaklaşıp, kaynaşacakları bütün bir ömür boyunca yekvücut olarak yaşayacakları bir gerçektir. Artık o zaman para, mevki, şöhrat, gaye (ideâl) olmaktan çıkacak «esas-gaye» ye ulaşmak için birer vasıta bir basamak olarak kullanılacaktır. Bunun neticesi olarak, fertler para kazanmak için para kazanmayacaklar, herkese böbürlenmek için mevki sahibi olmaya çalışmayacaklar, bilâkis bunları esas-gaye lerine ulaşmak için kullanacaklardır. Dolayısıyla paraları mevkileri, şöhratları ile başka bir deyişle malik oldukları herşeyleri ile, millet, vatan, memleketlerine en hayırlı en faydalı, olmaya çalışacaklar, bu uğurda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyeceklerdir.

Ve yine aynı değer ölçülerine sahip olmaları hadiseler, olaylar karşısında görüş, fikir sonuç olarak karar ayrılığına düşerek gruplaşmalara, iç huzursuzluklara düşmek suretiyle çözümlü birbirlerinden kopmalarına engel olacaktır. Başka bir ifade ile muayyen etkilere (Tesirlere) karşı aynı ölçü ve aynı yönde aynı tepkileri (reaksiyon) göstermelerini sağlayacaktır. Bu fikir ve karar birliği de onları birbirlerine daha yaklaştıracak, kaynaştıracak ve felâketlerin kolayca yerleşmemelerini temin edecek ve böylece yurdumuzun ve milletimizin devamını sağlayacaktır.

Bir milletin geleceği gençlerinin yetişiş tarzına, benimseyip kabul ettikleri veya kabul edecekleri değer ölçülerine bağlı olacağı gerçeği göz önüne alınacak olursa camî, memleketin geleceği demek olan gençlerin yukarıda zikredilen «manevî değer ölçülerini» benimseyip kabul etmelerini sağlamak suretiyle onları, kendilerini vatan ve milletlerine adanmalarını, paranın mevkinin, herşeyin vatan ve millet için olduğunu temin eder. Tabii aynı değer ölçülerine sahip, gençlerin büyüyünce birbirlerinden ayrılıp kopmaları düşünülemez. Böylece yurdumuzun kalkınması kısa zamanda tahakkuk eder. Zira bir mütefekkir, (düşünür) «Bir millet herşeyini kendisine feda eden fertlerinin oranı nispetinde kalkınır» demiştir.

Bunun tersini yani para, kadın, içki, kumar... v.s. gibi değerler sisteminde en alt yeri daha almayacak değer ölçülerine sahip gençlerin çoğunluğu teşkil ettiği toplumlardaki durumu düşünecek olursak bu, zıt-düşünüş le manevî değer ölçülerine sahip olmanın önemi daha açık olarak ortaya çıkar.

Yukarıda, camilerde sonsuz bir eşitliğin varlığından bahsedilmişti. Bu sonsuz eşitlik havası gençlerin eşit şartlar altında şahsiyetlerini bulmalarına yardımcı olacağı gibi, kendi bünyesinde toplumun çeşitli sınıflarına mensup fertler arasında «eşitlik fikri»nin gelişmesine ve dolayısıyla mutlak bir eşitliğe yönelip, onu gerçekleştirmeye çalışmalarına sebep olacaktır. Bu çalışma, ve gayrette, onların Camî dışı hayatlarına tesir edecektir. Böylece adaletin karşısında veya herhangi bir yer de yahut bir mecliste fakir veya işçiyle eşit muamele gördükleri zaman hem bunu gayet tabii olarak kabul edip yadırgamayacaklar, hem de kendi maiyetlerine

ellerinden geldiği kadar eşit muamele yaparak onlar arasında mutlak bir eşitliğin gerçekleşmesine çalışacaklardır. Bu da haksızlığı, iltimasın, adam kayırmaların mevzu -bahis olmaması yani yok olmasına insanları toplumdan istidat, kabiliyet, faziletlerine göre değer kazanmaları başka bir deyişle **Adama göre iş değil işe göre adam** prensibinin gerçekleşmesi demektir.

Ve yine cami, toplumda **Zengin-fakir, işveren işçi** gibi katı sınıflar şeklinde bilinmekle beraber amir-memur şeklinde kendini gösteren **benzer sınıflar** arasında da, amirleri muayyen bir seviyede tutarak onlara adalet, itidâl tavsiye ederken iş, **vazife** icabı zaman zaman bunalmışlar geçiren memurlara da mutlak itaat telkin ederek manen amirleri seviyesine çıkarmakla başka bir deyişle eşit çürüme getirmekle ve bunu da iki tarafa hissettirmekle bu iki zümrenin karşılıklı sevgi, saygı anlayış havası içinde beraberce çalışmalarını ve dolayısıyla birlik ve dayanışmanın tessüsünü sağlar.

Toplumunu bir organizmaya benzetirsek, okumuş-aydımlar (münevverler) bu organizmanın, beyni durumundadır. Her zaman ve bilhassa bugün toplumlar için en büyük tehlike bu okumuş-aydımlarla kalabalık halk kütlelerinin birbirlerinden kopmalarıdır. Başka bir ifade ile, okumuş-aydımların halka tepeden bakmaları halkın da okumuş-aydımlara itimatlarını, güvenlerini yitirmeleri ve kendilerine yabancı kalmalarıdır.

Cami, yukarıda sayılan gerçeklerle okumuş-aydımlarla halkın birbirlerinden kopmalarını önlemekle kalmayarak münevveri, halkı anlayıp severek ona inmenin ve ona hizmet etmenin lüzûmuna inandığı gibi, halkın da okumuş-aydına (münevvere) olan itimadını kaybetmek şurda kalsın, bilâkis ona olan itimad ve güvenini takviye edip kuvvetlendirerek bağlılığını artırır, kaynaşmasını sağlar. Böylece okumuş-aydının liderliğini seve seve kabul eder duruma gelir. Bu da okumuş aydın ile halkın birbirinden koparak, ayrılmaların, guruplaşmaların yok olması demektir. Böylece teessüs eden fikir birliği, münever ile halkın memleket meselelerinde anlayış havası içinde yek-vücut olarak çalışmalarını ve dolayısıyla yurdumuzun kısa zamanda kalkınmasını sağlar.

Ve yine camiler her çeşit halk tabakalarına mensup kimselerin toplantı yerleri olduğu için münevverlerin bu her çeşit halk tabakalarına ait kimseleri oralarda topluca bularak onları ayrı ayrı oldukları gibi daha iyi tanımalarına dolayısıyla milletin yapısını teşkil eden bu fertleri ayrıntıları ile, teferruatıyla, kabiliyetleri, mezyetleri ve varsa eksiklikleriyle öğrenmelerine yol açar. Zira camiden başka hiç bir yerde bu kadar çeşitli yaşta ve toplumun bu kadar değişik sınıflarına mensub kimseleri bir arada bulmak onları yakından her türlü gösterişten uzak, oldukları gibi tanımak mümkün değildir.

Sonuç olarak toplumun beyni durumunda olan okumuş-aydımlarla muhtelif yaşta gençlerin bu şekilde devamlı ve sıkı münasebetleri, milletlerin, büyüklükleri, süreklilikleri ve diğer milletlere karşı üstünlükleri demek olan bu genç nesiller, aramızdaki büyük istidat, büyük kabiliyet, büyük dehala-

rın biran önce teşhis edilerek hiç birisinin zıyan olmamalarını, başka bir ifade ile hepsinin istisnasız değerlendirilmelerini sağlar.

Ayrıca genç, orta yaşlı, ihtiyar olmak üzere her yaşta ve toplumun her tabakasına ait kimselerin toplantı yeri durumunda olan cami, bir milleti millet olarak var edip onun husûsiyetlerini teşkil eden örf, âdet, geleneklerinin kuşaktan kuşağa, nesilden nesile geçmesi suretiyle asırlar boyunca devam edip gitmesini ve dolayısıyla milletin var olmasını sağlar. Zira camiden başka hiç bir müessesede bu kadar çeşitli yaşta kimselerin devamlı olarak, bir arada toplandığını görmek mümkün değildir. Aynı zamanda bu kadar çeşitli yaşta kimseleri devamlı olarak bir araya getirmek suretiyle onlar arasında davranış birliğini de sağlayacaktır. Zira her müessesenin kendine mahsus istediği bir davranış şekli vardır. Tabii bu davranışlar da yeni edinilecek alışkanlıkların bir merhalesidir. Bir diskotek ile bir caminin istediği davranışların aynı olmayacağı muhakkak ve gayet tabidir. Çünkü üzerine kuruldukları değer yargıları ve kuruluş gayeleri başkadır.

Camiye devam edenlerin yukarıda zikredilenlerden daha başka:

- 1 — Erkek
- 2 — Kadın

olarak da ayırmak gerekir. Toplum hayatında ki erkek-kadın münasebetlerinin çok mühim ve etkili olduğu bir gerçektir.

Cami İslâm'ın «sizin en hayırlınız aile, çocuk çocuklarına en hayırlı olanınızdır» gibi ve benzeri ifadelerle erkekleri aileleri, çocuk çocuklarına doğru yöneltilen onların gayet cömert, merhametli şefkatli, iyi birer aile reisi olmalarını sağlarken, hanımlara da meşrû hallerde seve seve kocalarına itaat telkin etmek suretiyle yuvanın iki rüknü, iki esası durumunda olan kadın ile erkek arasındaki münasebetleri tanzim ederek kuvvetlendirir. Bu da çocukların, şahit olmalarının üzerlerinde fazla ve değişik esirler göstereceği her türlü münakaşa ve kavgadan uzak olarak sağlam bir ruh sağlığı ile yetişip gelişmelerini sağlayacaktır.

Böylece aile, bütün ile (baba, Anne ve çocuklar) sağlam temeller üzerine kurulmuş olur. Milletin en küçük parçası durumunda olan ailelerin sağlamlığı ve güçlülüğü ailenin toplamı ve bütünü demek olan milletin de sağlamlığını ve güçlülüğünü doğuracaktır. Yine cami kadın-erkek gayr-ı meşrû münasebetleri önlemek suretiyle toplumda felâket ve cinayetlerin ortadan kalkmasını temin edecektir. Zira yapılan istatistikler cinayetlerin çoğunun gayr-ı meşrû kadın-erkek münasebetlerinden doğduğunu ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak cami kendisine devam edenler arasında bir tanışıklığın doğmasına sebep olacaktır. Maddî tarafının ilerde ele alınacağı bu tanışıklık taşan kimseler arasında bir anlaşma zemininin doğmasına, bu da, arada sevgi ve muhabbetin gerçekleşmesine yol açacaktır. Zira dilimizde çok yaygın «hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşurlar» ata sözü de bu gerçeğin bir ifadesidir.

B ilindiği gibi camilerde farz namazlar toplu olarak beraberce kılınır. Tecrübi Psikolojideki «aynı işi yapanların, aynı işle meşgul olanların arasında sevgi, muhabbet ve dolayısıyla bir dayanışmanın hüsûle geleceği» kanunu göz önüne alacak olursak farz namazlarını topluca beraber olarak kılan bu fertler arasında başka bir deyişle aynı işi yapan bu kimseler arasında sevgi ve dolayısıyla dayanışmanın, birbirine yaklaşmanın doğacağı kaçınılmaz sonuç olarak ortaya çıkar.

Berberce kılınan farz namazlarına karşılık sünnetlerin ayrı ayrı kılınması ise zira Allah Taalâ sünnetlerinde Farzlar gibi topluca beraber olarak kılınmasını emredebilirdi. Müslümanların esas meselelerinde birlik ve beraberlik içinde olmalarına karşılık teferruatta robotlaşmayarak şahsî teşebbüs (insiyatif) sahibi olarak onları yapıcılığa teşvik, şahsî kabiliyet ve istidatlarını geliştirmeye yöneltmek içindir.

Ve yine farz namazlarını, toplumun (cemâatin) içindeki en lâyük kimseye uyularak topluca kılınması, birleşilmesi gereken esas meselelerde konularına göre onların en iyi bilen, en salâhiyetli kimseler etrafında seve seve sonsuz bir itaat hissi ile toplanmamızı bizlere telkin etmek içindir.

Beden ile ruh arasında sıkı bir münasebetin mevcudiyeti ve yapılan müspet veya menfi hareketlerin aynile ruhta da müspet veya menfi (olumlu-olumsuz) tesirler icra edeceği ilmi gerçeği göz önüne alınacak olursa gayet ölçülü, mevzun (ritmik) hareketlerden müteşekkil, ister farz ister sünnet, kılınan bu namazların o namazları kılanların ruhunda müspet tesir icra ederek onların mutedil, ölçülü her türlü aşırılıklardan sakınan birer olgun insan olarak yaşamalarına sebep olacağı sonucu ortaya çıkar.

Ve yine camilerde beraberce yapılan, teker teker, ferdi olarak yerine getirilen aynı ibâdetlerden, en az yirmi yedi defa değerli olarak kabul edilmesi tek başımıza ferdi olarak yaptığımız aynı işlerin toplumla beraber yapıldığı takdirde daha fazla verim (Randıman) sağlayarak hem kendimiz, hem başkaları için daha faydalı olacağını bizlere bildirmek ve dolayısıyla bizleri toplumsuluğa (kolektivizm), ortaklıklar kurmaya başka bir ifade ile koordineli bir iç-taksimi ne yönelmek içindir. Zira ferdi ibâdetlerde elde edilecek sonuç sadece ferde ait olacaktır, fakat topluca yapılan aynı ibâdetlerde netice hem ferde, hem de o ferdin beraberce ibâdet ettiği başka bir ifade ile beraber çalıştığı topluma (cemaate) ait olacaktır. Diğerlerinin de ibâdetlerinden, başka bir deyim ile faaliyetlerinden doğacak faydalar gene topluma yani diğer fertlere ait olunca toplumda herbir ferdin ibâdeti (sa'y-u gayreti) ve bundan doğacak faydalar hem kendine hem beraber ibâdet ettiği (çalıştığı) toplumun diğer fertlerine dağılacaktır.

Bu ferdiyetçilikten kaçış mesâlimizin sadece bize değil toplumumuza da fayda temin etmesini, başka bir deyişle sadece kendimiz için çalışıp kendimizi gaye edinmekten vaz geçerek topluma ve toplum menfaatlerine yönelmemizi ve kendimizi buna adanmamızı telkin edecektir.

Bu tarzdaki fedakârlıklardan kimsenin zarar

İSLÂM MEDENİYETİ

Yayımları :

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü
Öğretim Üyesi

Dr. Neclâ Pekolcay'ın

islâmî Türk Edebiyatı'nı

P.K. 1315

Sirkeci — İSTANBUL

adresinden temin edebilirsiniz

I. cild : 15 TL.

II. » : 15 TL.

görmeyeceği bilâkis her fert için daha istifadeli olacağı da ortadadır. Zira şahsî yapılan işlere nispetle topluca yapılan işlerin en az o toplumu meydana getiren fertlerin karesi veya küpü oranında bir artış bir fazlalık kaydedileceği bir gerçektir.

Yine birbirini düşünen fertlerden müteşekkil cemiyetlerde dayanışma yardım ve dolayısıyla huzurun, herkesin kendini düşündüğü, kendine yöneldiği cemiyetlere nispetle çok daha fazla olacağı ilmi bir hakikattir. Tabii herkesin böylesine yardımladığı, birbirini düşündüğü, birbirini sevdiği toplumda gençlik bunalımları grev-lokavt ve benzeri hareketlerin de olmayacağını kabul etmek gerekir.

Sonuç olarak «ferdi yapılan aynı hareketlerin beraber yapıldığı takdirde çok daha fazla değer taşıyacağı» esası bizleri ayrı ayrı ferdiyetçilikten toplumsuluğa yöneltecek, dolayısıyla bizde toplum şuurunun kuvvetlenmesine yol açacaktır.

N etice olarak herkesi bir çatı altında toplama imkânından mahrum olan camiler, kendi bünyelerinde toplananları aynı istikamete başka bir tabirle aynı gaye ve hedefe yönelmek suretiyle temsili mahiyette de olsa kendinde toplananlara arasında gaye, hedef, fikir ve düşünce birliğinin teessüsünün gerçekleşmesini temin etmeye çalışmaktadırlar..

Buraya kadar devamlı olarak caminin toplum içindeki manevî tarafları ve sağladığı manevî eşitlikten bahsedildi. Evet ele alınan bu manevî hususlar toplum bünyesinde çok mühim olmakla beraber kâfi ve yeterli değildir. Zirâ toplum bir gerçek realitedir. Onun maddî de birçok ihtiyaçlarının olacağı bir hakikattir, ve bu maddî eşitlik gerçekleşmedikçe toplumun dert ve dâvalarının tamamen haledilemeyeceği de ortadadır.

(Devam edecek)